

# Pretexte pentru lectură

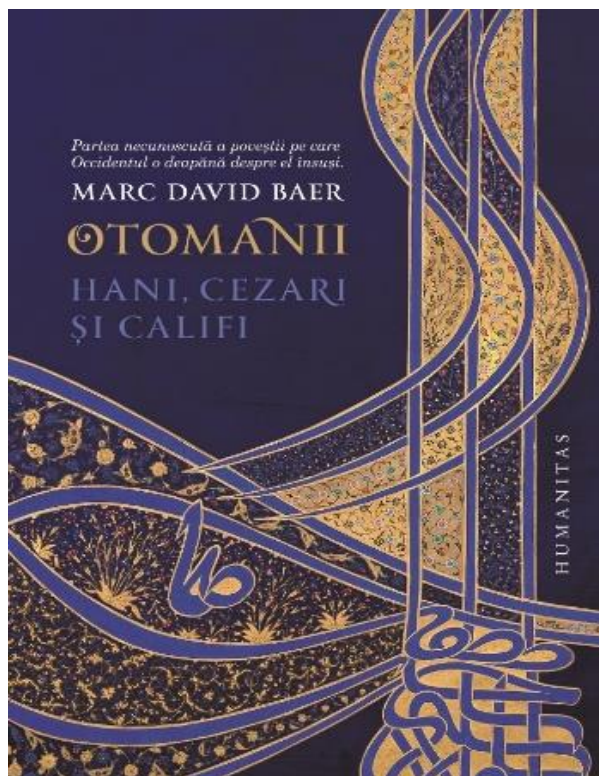
## Istoria otomană sub semnul diversității

de Alexandru FODOR

Printre contribuțiile notabile în direcția studierii Imperiului Otoman se distinge recenta lucrare a istoricului american Marc David Baer, *Otomanii: hani, cezari și califi*.<sup>1</sup> Volumul a fost publicat în limba română în anul 2023, la Editura Humanitas. Autorul își propune să prezinte o istorie a statului condus de dinastia otomană dintr-o perspectivă inedită: aceea a unui stat al europenilor musulmani, integrat organic în cadrul unei Europe multireligioase. Baer construiește imaginea unui imperiu divers din punct de vedere lingvistic și confesional. Succesul pe termen lung al imperiului a fost asigurat de promovarea Spiritului Otoman. Aceasta era o viziune bazată pe meritocrație, în care convertirea la Islam juca rolul factorului de integrare. O atenție aparte este acordată categoriilor defavorizate din imperiu: femeile, sclavii, minoritățile etnice și confesionale. Nu sunt neglijate nici subiecte tabu, precum cultura relațiilor homosexuale sau genocidul armenilor.

**F**rământatul climat geopolitic actual readuce tot mai mult în atenție numele unor țări intrate într-un con de umbră pentru publicul din România. Una dintre acestea este Turcia, stat care, sub conducerea lui Recep Tayyip Erdogan, se află într-o campanie susținută de recăștigare a unui rol activ pe plan internațional. Această politică a fost văzută drept o încercare de reînviere a tradiției Imperiului Otoman. În realitate, Imperiul Otoman a fost un stat care a oscilat între trei direcții majore de orientare identitară, pe care a căutat să le reconcilieze. Prima este dată de orientarea spre Europa și a avut mai multe manifestări, începând cu adoptarea ideii imperiale universale de factură romano-bizantină și terminând cu modernizarea de inspirație europeană din perioada Tanzimatelor. A doua direcție este panislamismul, devenit cheia de boltă a politicii lui Abdul Hamid al II-lea, odată cu pierderea majorității provinciilor creștine. În sfârșit, panturcismul, îmbrățișat cu precădere de Junii Turci, prevedea o orientare spre Asia Centrală și elementul turcic. Aceste trei direcții sunt întruchipate și în titlul cărții lui Marc David Baer, pe care o vom analiza în cele ce urmează.

**I**nteresul acordat de istorici Imperiului Otoman a dus inevitabil la apariția unei direcții de cercetare specializată în studiul statului și societății otomane. S-a publicat un număr impresionant de lucrări ce abordează diferitele aspecte ale



civilizației otomane, din multiple perspective. Spațiul restrâns nu ne permite o enumerare care să nu nedreptățească, prin omisiune, în vreun fel sau altul. Ne vom rezuma să spunem că un reper rămâne și în prezent *Istoria Imperiului Otoman* (1989), excelentul volum coordonat de Robert Mantran.

<sup>1</sup> Marc David Baer, *Otomanii: hani, cezari și califi*, București, Humanitas, 2023.

Un efort de dată recentă îi aparține istoricului american Marc David Baer. În privința pregătirii sale, menționăm că studiile de specialitate și le-a încununat cu obținerea doctoratului în istorie, la Universitatea din Chicago. În prezent este profesor de Istorie Universală la Școala de Economie și Științe Politice din Londra. Baer este un foarte bun cunoscător al limbilor franceză, germană, greacă, ebraică, arabă, turcă (atât modernă, cât și osmană) și persană. Acest fapt i-a permis să lucreze direct cu sursele din spațiul musulman. Activitatea sa științifică s-a concretizat în lucrări apreciate precum *Honored by the Glory of Islam: Conversion and Conquest in Ottoman Europe* (2008), *The Dönme: Jewish Converts, Muslim Revolutionaries and Secular Turks* (2010), *German, Jew, Muslim, Gay: The Life and Times of Hugo Marcus* (2020) sau *Sultan's Saviors and Tolerant Turks: Writing Ottoman Jewish History, Denying the Armenian Genocide* (2020). De asemenea, a mai publicat și o serie de articole în volume colective și reviste de specialitate. Dintre acestea, trebuie remarcată monografia dedicată comunității Dönme. Aceștia erau descendenții adepților lui Sabbatai Zevi, mistic evreu cu pretenții mesianice, care a trăit în secolul al XVII-lea. Zevi și adepții săi au fost obligați să se convertească la Islam pentru a evita execuția, dar au continuat să-și practice credința în secret. În timp, au reușit să exercite o considerabilă influență economică și politică la Salonic. Membrii acestei comunități au avut un aport major la înlăturarea lui Abdul Hamid al II-lea de la putere. Cartea lui Baer este prima istorie completă a acestei comunități prea puțin cunoscute anterior. După cum se vede, interesul autorului se concentrează cu precădere pe istoria otomană și turcă. Deși este specializat în principal pe epoca modernă, preocupările lui se extind și la teme ce țin de perioada contemporană, așa cum o atestă studiile sale referitoare la comunitățile turcă și evreiască din Germania secolului al XX-lea și interacțiunile lor, atât cu regimul, cât și între ele. Lucrările lui Baer se axează pe aducerea în prim-plan a unor categorii în cea mai mare parte ignorate de istoriografia clasică. Aici sunt incluse femeile, sclavii, minoritățile religioase, etnice și sexuale. La o scară mai largă, cercetarea

lui Baer își propune să scoată în evidență conexiunile dintre istoria creștinilor, evreilor și musulmanilor din Europa și Orientul Mijlociu. De altfel, chintesența concepției istorice după care se ghidează Baer poate fi remarcată cel mai bine în scrierile dedicate lui Hugo Marcus, evreu german homosexual convertit la Islam, care și-a desfășurat activitatea în Germania interbelică. Ca plasare istoriografică, Baer poate fi așadar încadrat curentului de inspirație progresistă, interesat de cercetări în sfera studiilor de gen, a istoriei sexualității și în general dedicat promovării diversității în reconstituirea trecutului.

În această linie se înscrie și *Otomanii: hani, cezari și califi*, apărută în limba engleză în anul 2021, la editura Basic Books din New York. Versiunea în limba română a fost lansată în anul 2023, la Editura Humanitas, traducerea fiind realizată de Monica Mărgărint. Volumul are 542 de pagini și a fost editat în condiții grafice deosebite. Lucrarea se dorește a fi o istorie a dinastiei otomane dintr-o nouă perspectivă, una care să scoată în evidență statutul lor de continuatori ai moștenirii turco-mongole, islamice și romano-bizantine. Autorul își propune să combată viziunea tradițională, care consideră Imperiul Otoman o antiteză a unei Europe prin excelență creștine. Intenția lui este să creioneze o imagine a unei Europe multireligioase, în care otomanii sunt pur și simplu europeni musulmani, parte a civilizației europene în aceeași măsură ca și europenii creștini. Nu întâmplător își deschide lucrarea făcând o analogie cu interacțiunea dintre Hogeia și sclavul său italian, personaje ale romanului *Fortăreața Albă*, scris de Orhan Pamuk. Necesitatea acestui demers, conform propriilor cuvinte ale autorului, derivă din faptul că această perspectivă nouă dă posibilitatea înțelegerii originilor și semnificațiilor unor concepte precum toleranță religioasă, secularism, dar și genocid. El argumentează că toate acestea, și multe altele, au apărut în Imperiul Otoman al europenilor musulmani înainte de a fi introduse în partea creștină a Europei.

Cartea are o structură relativ simplă. Excepționând introducerea și concluziile, lucrarea este împărțită în 22 de capitole. Primele șapte capitole analizează istoria dinastiei otomane de la origini până la mijlocul secolului al XVI-lea.

Pentru următoarele cinci capitole, autorul a preferat o abordare tematică. El discută aici despre comunitatea evreiască și perspectiva ei idealizată asupra imperiului, reprezentările mesianice ale sultanului, contribuția otomană la Epoca Marilor Descoperiri Geografice, manifestările așa-numitului Spirit Otoman (o viziune imperială bazată pe meritocrație în care convertirea la Islam era liantul), rolul femeilor și al eunucilor, respectiv cultura relațiilor homosexuale. Capitolele 13-16 revin la abordarea cronologică și studiază transformările survenite în ceea ce privește rolul sultanului și politica de succesiune la tron. Aceste capitole acoperă perioada anilor 1574-1687. Ultimele șase capitole tratează faza de declin și încercările de a adapta imperiul pentru a-i menține integritatea teritorială. Ca o paranteză, diviziunea aparent arbitrară a capitolelor abordate cronologic este legată de evoluția felul în care otomanii înțelegeau conceptul de stat. Până în secolul al XVII-lea era asociat persoanei sultanului. Din momentul înlăturării lui Osman al II-lea și până la detronarea lui Mahomed al IV-lea, făcea referire la dinastie, în ansamblu, și la sultanat, ca instituție. Ulterior a fost redefinit pentru a desemna guvernul și administrația imperială. Cartea mai conține un set de trei hărți ale imperiului și Constantinopolului, o listă a sultanilor, un indice și o notă explicativă legată în principal de pronunția literelor turcești.

**P**e parcursul lucrării sale, Baer redă imaginea unui imperiu divers din punct de vedere religios și lingvistic. Autorul însă nu pretinde că acest imperiu ar fi promovat o viziune multiculturală, în ciuda toleranței practicate. Dimpotrivă, el scoate în evidență faptul că Islamul a reprezentat, în cea mai mare parte a existenței imperiului, instrumentul principal al politicii de stat. Baer reușește să surprindă aici paradoxul statului otoman; pe de o parte, rolul Islamului ca factor de integrare ce oferea oricărui locuitor al imperiului posibilitatea de a-și îmbunătăți statutul. Bineînțeles, un rol important îl juca aici și meritul personal. Pe de altă parte, faptul că cei care refuzau să-și abandoneze identitatea erau condamnați la o poziție subordonată în cadrul structurii de clasă rigide a imperiului. Importanța Islamului în definirea identității imperiale otomane îl determină pe autor să anali-

zeze cu atenție mișcările religioase (dervișii antinomiști) ce puneau sub semnul întrebării interpretarea oficială a preceptelor islamice. În ultimele capitole, Baer studiază felul în care viziunea imperială a abandonat modelul unei societăți tolerante în favoarea uneia bazate pe criterii de rasă. Baer subliniază rolul vital pe care l-a avut orientalismul în această schimbare de paradigmă. Importanța acestei analize iese în evidență în contextul genocidului armenilor. Ca mulți alții înaintea lui, istoricul încearcă să înțeleagă cauzele care au făcut posibile astfel de atrocități. Autorul respinge cu argumente explicațiile convenționale, care pun masacrul pur și simplu pe seama diferențelor de religie, clasă socială sau chiar de etnie. El concluzionează că a fost mai degrabă un cumul neprevăzut de factori, posibil doar în contextul unei conflagrații mondiale. Așa cum era de așteptat, este acordat un spațiu lărgit categoriilor sociale inferioare din imperiu (femeile, sclavii, evreii, printre altele), dar și unor aspecte considerate subiecte tabu (sexualitatea). Pe lângă capitolele tematice dedicate lor, acestea se bucură de o atenție sporită pe parcursul întregii lucrări. Ocazie cu care sunt demontate o serie de clișee intrate în mentalul publicului vestic. Dacă ar fi să rezumăm într-o singură frază esența demersului lui Baer, am spune că autorul construiește tabloul unui imperiu divers, parte organică a unei Europe diverse.

**A**cest demers este sprijinit de o documentare meticuloasă, bazată pe contactul direct cu sursele otomane. Istoricul utilizează o gamă largă de izvoare: scrieri ale unor cărturari și poeți otomani, colecții de documente editate, dar și documente inedite, consultate personal în arhivele otomane. Pentru epoca de final a Imperiului a apelat inclusiv la presă. Nu sunt neglijate nici punctele de vedere externe, așa cum o arată pasajul citat din mărturia scrisă a unui soldat britanic participant la bătălia de la Gallipoli. Bineînțeles, lucrarea lui Baer nu ignoră rezultatele cercetărilor recente din domeniul studiilor otomane. Autorul beneficiază inclusiv de roadele propriilor eforturi în această privință, concretizate în cărțile sale precedente.

**F**iind o lucrare destinată publicului larg, este scrisă într-un stil accesibil cititorului obișnuit. Tot în acest registru, atunci când vor-

bește despre aspecte ce țin în special de latura mondenă, Baer are tendința de a intra mai mult decât este necesar în detalii explicite. Nu este foarte diferit în această privință de stilul lui Simon Sebag Montefiore, cu care împărtășește predilecția pentru picanterii. Deși, în general, Baer păstrează un discurs echilibrat, putem intui din formulările pe care le folosește simpatia sa pentru ideile a ceea ce este cunoscut în prezent ca Stânga progresistă. Un exemplu este cel în care îi descrie pe gânditorii musulmani, nemulțumiți de creșterea influenței femeilor în afacerile statului (așa-numitul sultanat al haremului). Autorul nu încearcă aici o analiză obiectivă a ideilor susținute de aceștia. El se mulțumește să îi arunce subtil în derizoriu, descriindu-i în mod repetat ca fiind misogini și măcinați de frustrări personale. Sunt și alte exemple pe parcursul lucrării unde scrierea sa conturează accente militante, inspirate de retorica menționatului curent ideologic. Legat de chestiunea în cauză, realitatea este că aceasta este o abordare simplistă, cu nimic superioară celei tradiționaliste. Evident că acești nemulțumiți erau animați de o doză considerabilă de misoginism și frustrări. Dar, privind istoria imperiului și făcând câteva corelații elementare, este greu să evităm a asocia creșterea influenței haremului cu stagnarea în care a intrat statul otoman după domnia lui Soliman Magnificul, stagnare cosmetizată de autor ca fiind o fază de transformare și evoluție. Invocarea în acest sens a longevității ulterioare a imperiului reprezintă un contraargument neconvincător. Deși nu este încă vorba de o decădere, este clar că după Soliman imperiul și-a pierdut dinamismul anterior. Bineînțeles, au mai existat și alți factori care au contribuit. Printre aceștia se numără renunțarea la legea fratricidului și la practica de a trimite prinții să capete experiență prin guvernarea unor provincii.

**F**oarte interesantă este imaginea pe care i-o creează lui Mahomed al IV-lea, una în puternic contrast cu felul în care este portretizat de obicei în istoriografie. În trecut, s-a perpetuat imaginea unui sultan delăsător, care își petrece majoritatea timpului la vânătoare și era dezinteresat complet de treburile statului, pe care le lăsa pe mâna mamei sale și a marilor viziri. În schimb, la Baer, Mahomed apare ca un suveran

energic, profund implicat în conducerea imperiului și în desfășurarea campaniilor militare. Argumentația autorului în acest sens este convingătoare, deși se observă o ușoară tendință de a exagera importanța sultanului. Tendință vizibilă atunci când istoricul afirmă că, în timpul domniei acestui sultan, imperiul ar fi atins maxima expansiune teritorială. O astfel de afirmație poate fi formulată în cazul unor state precum Imperiul Roman. Exceptând efemera provincie Germania din timpul lui Augustus, statul roman a înregistrat cea mai mare întindere teritorială sub domnia lui Traian. În cazul otoman, o simplă consultare a evoluției frontierelor imperiului invalidează aserțiunea autorului. Nu putem identifica un moment similar de apogeu în ceea ce privește expansiunea otomană.

**I**n ciuda aspectelor pozitive incontestabile, demersul lui Baer poartă amprenta unor metehne deseori întâlnite în cadrul școlii istoriografice din care face parte. În încercarea de a evita eurocentrismul tradițional, reprezentanții acestui curent cad deseori în extrema cealaltă. De aici apare înclinația de a minimaliza contribuția Occidentului. Deși Baer aduce unele argumente solide în sprijinul ideilor sale, el face totuși o serie de afirmații hazarde. În primul rând, exagerează aportul otoman la Epoca Marilor Descoperiri. El pune pe aceeași treaptă acțiunile de colonizare a unor regiuni complet necunoscute Lumii Vechi cu expedițiile maritime otomane din Oceanul Indian, o zonă deja integrată în sistemul comercial mondial al epocii. Dacă vrem să identificăm în lumea islamică un echivalent al imperiilor coloniale europene, mai degrabă Omanului i-am putea atribui acest rol. Sultanatul Omanului își constituie, începând cu această epocă, un imperiu maritim în bazinul vestic al Oceanului Indian. Totodată, sugerează că absența otomanilor din efortul de explorare al Lumii Noi se datorează exclusiv faptului că nu existau motive să se angajeze într-o astfel de întreprindere. Baer ignoră aici un factor esențial. Acțiunile de explorare și colonizare occidentale din această epocă au fost în principal rezultatul inițiativei private. Companiile occidentale ale Indiilor erau societăți cu capital privat. Inclusiv conchistadorii spanioli și portughezi își finanțau expedițiile, în primul rând, din fonduri proprii. Controlul direct al statului s-a

impus ulterior. Nu exista ceva similar în Imperiul Otoman. În dezacord cu Baer, înclinăm să credem că îi lipseau și mijloacele, nu doar voința. O altă afirmație hazardată este considerația că otomanii ar fi introdus secularismul cu mult înaintea europenilor. Este greu să vorbim de secularism într-o societate în care autoritatea politică și religioasă era concentrată în mâinile unei singure persoane, califul. Nu subscriem nici la interpretarea acțiunilor ienicerilor și juriștilor împotriva unor sultani drept o instituire de jure a unei organizări politice, în care sultanatul împărțea puterea cu ienicerii și juriștii. Deși se delimitează de exagerările care vorbesc despre democrație, paralelele pe care le face cu războaiele civile din aceeași perioadă din Anglia (unde totuși exista un legislativ) sunt forțate. Faptul că pe tron se aflau sultani slabi sau lipsiți de tact nu schimbă cu nimic caracterul absolutist al regimului. La fel și în cazul toleranței religioase, unde lucrurile sunt mai nuanțate decât le prezintă autorul. Contrar celor afirmate de Baer, toleranța religioasă nu era monopolul lumii islamice, ci se practica și în Europa creștină. Pe lângă persecuțiile la care erau supuși evreii, exista și toleranță. Amintim, în acest

sens, tradiția ce rezerva un rol reprezentantului comunității evreiești în ceremonia de consacrare a noilor papi, evocată de Ivan Cloulas, în monografia sa dedicată familiei Borgia. Bineînțeles, multe dintre aceste concepții nu sunt apanajul lui Baer, ele sunt vehiculate tot mai des în istoriografia ultimului deceniu, în special în cea turcă.

**C**oncluzionăm prin încercarea de a stabili în ce măsură autorul a reușit să realizeze ceea ce și-a propus. Dacă ne referim la prezentarea istoriei otomane dintr-o nouă perspectivă, care să scoată la suprafață aspecte mai puțin analizate de istoriografia clasică, răspunsul este indiscutabil da. Dacă avem în vedere țelul său de a crea imaginea unui Imperiu Otoman drept simplă parte musulmană a unui spațiu cultural european multireligios, am spune că succesul este doar parțial. Per ansamblu, considerăm această lucrare o apariție editorială binevenită, în pofida minusurilor semnalate anterior. Este nevoie de studii care să ofere cât mai multe perspective diferite. Doar în acest fel putem spera la o reconstituire cât mai fidelă a trecutului.

## La Tănase în bâlci

**de Darius-Aurelian DRAGOMIR-COZMA**

În punctul de întâlnire dintre gazetărie, istorie și memorialistică, Stelian Tănase încearcă să recupereze atmosfera amurgului unei epoci. O lume amorțită, surprinsă și derutată; de la interlopi și cântăreți de jazz, până la capete încoronate sau artiști, care nu știu cum să reacționeze în fața tăvălugului sovietic. Pactizează, trădează sau disperă. Cartea nu caută răspunsuri, dar oferă imaginea unei epoci, așa cum a vrut ea să se lase reamintită și rememorată.

„Lumea e un bâlci” afirmă Stelian Tănase în diferite contexte, pornind de la literatură sau dezbateri televizate, trecând prin memorialistică, istorie, interviuri. Născut în Obor în 1952 și crescut în Bariera Vergului, universul său e autentic bucureștenesc, o altă generație caragialescă, plin de birjari și zevzeci, de zurbagii și tarabagii, de gazetari, pușcăriași, mondene și malagambiști, spioni și ambasadori, boieri și ceferiști, nițel cam potlogari cu toții.

Stelian Tănase nu e un boier, nu e un burghez, nu e un gazetar, nici agent al poliției, fotograf pe treptele tribunalului, impresar de cântăreți

de jazz sau negustor de vinuri, dar în *Zvonuri despre sfârșitul lumii*, apărută în iunie 2023 la editura Corint și lansată - cum altfel - la un târg... de carte, Bookfest, poate e un pic din fiecare.

Suneam că nu e boier din fel, dar simte o schemare constantă spre lumea vechii nobilimi românești, zăbavă și taifas. De unde, gazetarul deghizat, pasionat în egală măsură de istorie și fapt divers, se ițește cu un manuscris inedit sau doar neverosimil, cu dovada pentru bănuiele vechi, sau cu o intrigă pentru un nou motiv de cugetare și investigație. Dar să nu anticipăm. Pe parcursul a 509 pagini, în cadrul a douăsprezece capitole și un

epilog, pare că asistăm la partide de poker. Poker regal, poker judiciar, mult poker politic, poker financiar și poker cultural. Barbut sentimental. Rareori șah. Uneori și la o alba-neagra pe mesele de la Yalta, Moscova, Potsdam, București. La o singură mână poți reuni articole de propagandă, proclamații, tablete pline de sictir, și telegrame cifrate. Și, că tot vorbeam de bâlci, fiecare capitol se încheie cu rubrica *Bricabrac*; termen din epocă, franțuzism de bon-ton, care desemna un magazin de vechituri ori amestecătură de lucruri vechi, demodate, fără valoare. Dar nu vă lăsați înșelați!

**D**e pe tarabele cu vechituri poți extrage cu mână, la o apucătură, și lista prețurilor bunurilor de consum, și cursul năucitor al kilogramului de carne, anunțul unei nunți princiare, o bârfă despre viitorul guvern și inaugurări de noi grădini de vară. E o bună ocazie pentru umorul de situație: aflăm de pe rânduri succesive ale aceleiași pagini cum să petreci un revelion pe cinste, apoi „aniversarea generalisimului Stalin a fost sărbătorită ieri în Capitală”<sup>1</sup> și, pare șocant, sau nu, urmează o reclamă la insecticid contra ploșnițelor. „Am scăpat de război, vom scăpa și de ploșnițe! Prin Plotox, cel mai nimicitor insecticid. Nu e surogat, e veritabil!”<sup>2</sup>

**A**utorul mizează pe mai multe tehnici și stratageme. Uneori pare un superstițios numerolog, care îi urmărește prin gazete pe scriitorii, că veți afla că formal au fost mai mulți - sau altul - sau amândoi, artiștii, regizorul, scenograful piesei *Steaua fără nume*, până o pățesc cu toții și dispar din scenă, aparent inexplicabil. Altele ori te duce cu gândul la un fanatic buchunist ce a avut șansa să dea peste un morman de cărți vechi. În fapt, nu sunt așa de vechi. Cele mai multe din sursele bibliografice ale scriitorului sunt jurnale și



STELIAN TĂNASE

## Zvonuri despre sfârșitul lumii

București, 1944-1953

CORINT  
ISTORIE  
AUTOR: SCHÄN

memorii publicate în ultimii 33 de ani la edituri mai celebre precum Humanitas, Corint, Publirom, All, Curtea Veche, Enciclopedica, Univers sau altele, cu nume mai poetice, precum Vivaldi, Floarea Darurilor, Roza vânturilor, Ion Cristoiu, Fundația Academia Civică, Editura Muzicală, Hasefer, ori chiar instituții antecomuniste precum Socec, dar și nu mai puțin celebrele, odată Editura Cartea Rusă, Editura pentru Literatură Universală, Minerva, Editura Eminescu, Editura Scânteia. Mărturisește Stelian Tănase în cuprinsul cărții, dar și în unele dintre interviurile date între

timp, că motivul cărții a fost să vadă, în lumina ultimelor evenimente politice, militare și sociale, cum a reacționat societatea la o ocupație străină, ca să știe la ce să se aștepte în cazul uneia noi. Apoi și că a intenționat să observe care a fost reacția societății românești la ocupația sovietică, dar nu doar reacția câtorva lideri, ci reacția omului simplu, a oamenilor cu slujbe obișnuite. Sigur, fiind un bucureștean convins, se focalizează asupra bucureștenilor și a Capitalei și caută reacțiile în ziare și reviste, începând cu *Universul* și sfârșind cu *Scânteia*, ba chiar în Biblioteca Academiei și în dosarele de la CNSAS sau de la parchet. O muncă de documentare enormă, unde adevăratul efort a fost să discearnă dintre, printre și între surse. Totuși, grosul îl reprezintă memoriile și jurnalele protipendadei -mai ales ale celei care nu a colaborat-, dar și cele ale nomenclaturiștilor -mai ales ale celor care au emigrat. Lucrarea se vrea un volum de istorie croit de scriitorul-jurnalist-istoric cu „materialul clientului”, cum am spune, dar asta nu înseamnă că e un compendiu de aduceri aminte și memorii ajustate, de confesiuni între patru ochi, de note informative și de rechizitorii. Nu. Autorul alege cu grijă dintre sursele peste care a dat, le caută

<sup>1</sup> Stelian Tănase, *Zvonuri despre sfârșitul lumii. București 1944-1953*, București, Editura Corint, 2023, p. 317.

<sup>2</sup> *Ibidem*



confirmări sau contraziceri. De omul e credibil e îndemnat să creadă și câte una mai gogonată, dar dacă e flecar sau își schimbă des poziția, îi ia mărturisirea *cum grano salis*.

**T**otuși, deși ne spune că lucrarea se vrea o probă de *piccola storia*, grosul subiectelor sunt de fapt divers și cotidian, dar provin din amintirile lui Rădulescu-Motru, Raoul Bossy, Maria Cantacuzino-Enescu, Alice Voinescu, ba chiar Carol al II-lea sau, din cealaltă parte, Zaharia Stancu, Gala Galaction, Mihai Beniuc Belu Zilbert, Serge Moscovici, Maria Banuș, Vera Călin, Miron Radu Paraschivescu, Petre Pandrea, și alții; așadar, doar *poppolo grasso*, lipsesc confesiunile din rândul *poppolo diminuto*. Absolvent de filosofie, Stelian Tănase obișnuiește să „stoarcă” personajele de tot ce pot da, și ele apar când în povestiri romanțate, când în analize istorice dintre cele mai profesioniste. Ar mai putea apărea continuări.

**D**ar, până la urmă, despre ce este vorba în *Zvonuri despre sfârșitul lumii. București, 1944-1953?* Păi tocmai aflăm din titlu: cum se trăia în Bucureștiul de după catastrofa de la Stalingrad și până la moartea lui Stalin, ba mai bine spus a lui Dej. Și pentru asta subiectele și mijloacele sunt variate. Nu avem parte de o povestire cronologică și liniară. Nu avem o schemă fixă de personaje. Nu avem o singură perspectivă asupra lucrurilor și a oamenilor.

**U**neori avem impresia că o pendulă în mișcare dă ocol Bucureștiului. Timpul curge sacadat, dar implacabil: țara are nevoie de o soluție pentru ieșirea din marasm. Acum! Dar soluția vine greu și nu e mulțumitoare. *Steaua fără nume* are nevoie de un autor în scripte care să nu fie evreu. Acum! Dej are nevoie de cineva să îl ajute cu evadarea. Acum! Regele Mihai are nevoie de ajutor în '48. Acum! Alții au nevoie de un antibiotic. Acum! De bani. Sau de mâncare. Acum! De un avion ca să evadeze. Acum!

**P**endula are și un ticăit implacabil și măsoară răstimpurile cu izbucniri grotești: se ițesc Miron Radu Paraschivescu purtându-i sâmbetele lui Arghezi. Iar și iar. Arghezi cu câte o nouă schimbare de poziție și o nouă tabletă, pe atât de

plină de venin sau de amabilitate, după cât fusese mita de grasă; Sadoveanu înșfăcând câte o funcție, o demnitate, o vilă, un titlu, o măiestrie sau un maldăr de bani; Zaharia Stancu colaborând cu Siguranța, dar cochetând cu comuniștii, înfierând legionarii și fraternizând cu ei; Ana Pauker la Doftana, la Moscova, pe tancuri, la prezidiu, în *praesidium*; Carol al II-lea în exil, Carol al II-lea în noaptea de revelion, Carol al II-lea pregătit de însurătoare ca un june-prim; Stalin panicat, Stalin gazdă, Stalin în corzi, Stalin maestru, Stalin mort.

**S**telian Tănase nu își pierde nici instinctele de jurnalist, pare că, de multe ori cu aparatul foto sau camera de luat vederi la purtător: la un desant în apartamentele lui Mihai Antonescu sau la Legația Germaniei, burdușite cu bani, lingouri, cravate și pantofi, la triajul de la *Hanul cu tei*, unde fuseseră clienți pe vechi N. D. Cocea, Șeicaru, Mihail Fărcășanu, Ion Vinea, iar pe nou Dej, Teohari Georgescu, Gh. Apostol, Chivu Stoica, Bodnăraș, dar într-o seară jandarmii au reținut din „100 de persoane triate, 80 de urmăriți pentru diverse delictes”<sup>3</sup>; foști și viitori confrăți ai comuniștilor. Pare a-l urmări într-un *timelapse* pe Gheorghiu-Dej la revelionul din redacția *Scânteii*, la Doftana, la Târgu Jiu, la Rege, cu Tito, cu Dimitrov sau fugărind printre tarabe așa-ziși speculanți incriminați de regim pentru foamea din '45, că doar se găsiseră mari cantități de cartofi care se vindeau la preț de speulă. De asemenea, carne de miel, găini și alte alimente, care erau vândute la prețurile Bursei Negre... Toate mărfurile găsite s-au comercializat populației în prezența autorităților, iar speculanților li s-au deschis dosare penale pentru speulă și sabotaj.

**A**lteori pare a fi un martor tăcut al străzii, care își șoptește în barbă: *Pe insul ăsta Al- am mai văzut pe undeva!* Un comunist de la legionari. Un legionar la comuniști. Un viitor ministru din închisoare. Un fost ministru în închisoare. Un fost stat aliat mințind. Un viitor stat aliat mințind. Vede cum se strecoară pe ușa din dos scrisori *desperate* către guverne din Vest sau sacoșe cu bani către bănci din Elveția, ambasadori palizi de furie, ambasadori îmbujorați de rușine. Un

<sup>3</sup> Stelian Tănase, *op.cit.*, p. 28.

comisar sovietic cabotin trântind ușa Palatului Regal. Un ins în chip de ilegalist comunist peste Nistru, același în chip de propagandist în folosul noii *democrații populare*, apoi blazat refugiat la Paris, după colaborând cu Secu', mai la urmă făcând pe dizidentul anticomunist.

**F**ără a cădea în păcatul zicerii „istoria se repetă”, nu pierde ocazia să remarce similitudinea între recurența lichelelor din anii '40 și '90; a similitudinii dintre operațiunile de denazificare purtate până în culisele teatrelor post-belice și întrebarea inchizitorială post-decembristă „*Ce-ați făcut în ultimii 5 ani*”. Ar mai fi fost de spus, dar poate nu venea la socoteală, că epurările literare de la sfârșitul anilor '40, cărora le-a căzut pradă până și Eminescu, prea seamănă cu blamul asupra scriitorilor canonici din anii 1990-2000. Cu același paralelism, și atunci, ca și acum, din lipsă de ceva mai bun, clasicii au fost puși la loc, autorii de valoare au fost *reabilitați*. La fel, ar mai fi încăput o paralelă, iarăși agasantă, legionarii vopsiți, din lipsă de cadre, se făcură comuniști. „Zbierând și tot dând cu pumnul în masă, urlau «trăiască Stalin» seara, cei care, în dimineața aceiași zile au zberat «Trăiască Căpitanul!».<sup>4</sup> După '90...

**D**acă în alte ocazii, din prea multă sinceritate, Tănase a stârnit indignarea unor confrăți (vezi controversa cu Tismăneanu, dacă tovarășul Leonte a venit de la Moscova înaintea sau în urma tancurilor sovietice)<sup>5</sup>, de data aceasta a încercat să nu o facă. Fatalitate! Unii regaliști verzi au interpretat spusa că *Proclamația către Țară*, citită la radio în 23 august, ar fi fost fără acoperire, că nu exista nici un armistițiu, că nu se oprișeră operațiunile pe front, că vor mai cădea morți și prizonieri, drept un blam la adresa regelui Mihai. Departe de intenția autorului. Ce a făcut însă cu bună știință, a arătat cu degetul spre liderii politici care s-au derobat de răspundere pe parcursul anilor '40. „Fiecare a înțeles lucrurile diferit. Comunicatul a generat confuzie. E un text politic, urmare a unui compromis între participanții la lovitura de palat. A

avut ca efect imediat o iluzie colectivă. (...). [Unii, n.a.] au înțeles din comunicatul citit la radio la 22:00 că războiul - cel puțin pentru români - s-a terminat, că s-a semnat armistițiu cu Aliații, că a venit pacea. Era o tragică și fatală neînțelegere. Cauza? Mai multe enunțuri erau neclare și lăsau loc la confuzii. Pentru unii a putut să pară un bluf. Regelui Mihai nu i se poate reproșa încurcătura. Textul era scris de delegații celor patru partide”.<sup>6</sup>

**C**ă tot am ajuns la marea politică, o mărturisește Stelian Tănase din capul locului, nu vrea să aprofundeze nici 23 August, nici 30 Decembrie, pentru că „o versiune în plus”<sup>7</sup> nu ar aduce nimic nou, dar și pentru că probele fuseseră într-atât falsificate, încât e greu să mai discernem adevărul. „Destui protagoniști au dorit să se înfrupte din cele câteva minute, cât a durat ieșirea din scenă a celor doi Antonești, pentru a-și aroga merite pe care nu le-au avut. Alt motiv a fost în aceste răstălmăciri repetate: să-i scoată din joc pe adevărații participanți la psihodrama din Palatul Regal la 23 august 1944. Nu are rost «să restabilesc faptele». Încă o versiune în plus nu ar face decât să mărească - a câta oară - confuzia. Și nu știu dacă mai interesează pe cineva unde se găsea Iuliu Maniu în acea zi, ce a făcut regele Mihai în după-amiaza fatidică, cum au reacționat Emil Bodnăraș și Lucrețiu Pătrășcanu... Cui îi mai pasă azi de aceste baliverne istorice? (...) În plus, arhivele și ele mint copios. Au dispărut mii de documente. Altele au fost confecționate pentru a inventa fapte, personaje, situații. Multe dosare au fost falsificate în anchetele PCR/Partidul Muncitoresc Român (PMR), la Securitate, de presa de partid, în cărți scrise de istorici oficiali ai regimului. O istorie contrafăcută a creat inevitabil, o plasă de ficțiuni. Azi este imposibil să pui lucrurile cap la cap. Subiectul îmi pare o nebuloasă fără șanse de a fi lămurită vreodată. Nici nu mai are relevanță pentru nimeni”.<sup>8</sup>

**N**u poate însă lăsa deoparte fațeta de profesor de politologie, ca să pună lucrurile la punct. Nu ne-au vândut americanii la

<sup>4</sup> Stelian Tănase, *op.cit.*, p. 143.

<sup>5</sup> Vladimir Tismăneanu, *Un mesaj pentru Andrei Marga și Stelian Tănase: Până unde poate merge mișelia?*, <https://revista22.ro/opinii/vladimir-tismaneanu/un-mesaj-pentru->

[andrei-marga-si-stelian-tanase-pana-unde-poate-merge-miselia](#), consultat la 10 decembrie 2023,

<sup>6</sup> Stelian Tănase, *op.cit.*, p. 30.

<sup>7</sup> Stelian Tănase, *op.cit.*, p. 29.

<sup>8</sup> *Ibidem*



Yalta în 1945, a salvat Churchill Grecia la Moscova în 1944. Totuși, autorul mai joacă și rolul de detectiv sau de istoric. Ne desfășoară în fața ochilor probe din care rezultă irefutabil cine a furat secretele bombei atomice de la americani și le-a vândut sovieticilor; unde a dispărut Alimănescu; de ce nu era posibil să fi existat o plenară reală a Adunării Deputaților în seara de 30 Decembrie 1947, cum a devenit viceprimarul Capitalei Doncea, mare colecționar de artă, sau de ce crede că lui Mihai Sebastian i s-a tras moartea de la faptul că *Proclamația către țară* fusese bătută la mașina lui de scris.

Autorul nu e însă tot timpul neimplicat. Acțiunea capătă în multe rânduri și nuanțe autobiografice: „După 1990 doamna Banuș m-a primit ca pe un dușman de clasă”, „Petre Pandrea mi-a relatat...”, „Un cunoscut mi-a povestit despre Alimănescu”, „...la Biserica Popa Lazăr unde am fost botezat”, „Părinții mei s-au cunoscut într-un salon de dans de lângă Hala Obor”.<sup>9</sup> El nu e nici mereu detașat. Natura situațiilor face să se transpună în instanță morală și să vitupereze împotriva unora ca Sadoveanu, Călinescu adevărate *lame de cuțit*, nu simple cozi de topor ale ocupanților. Apoi Al. Rosetti, Enescu, Calimachi, zis *Prințul roșu* etc.

Deși volumul conține pagini întregi de imagini burlești și grotești, ele nu stârnesc râsul. Ele sunt menite - și reușesc pe deplin - să stârnească indignare față de crimele, jafurile și spolierea planificate pe care le duc metodic trupele sovietice, fals intitulată eliberatoare în cârdășie cu comuniștii autohtoni sau de import, sau alți *oameni de bine*. „Era cea mai mare lovitură dată de un clan mafiot în istoria noastră. Țara întregă era tâlhărită, nu o bancă, un transport cu lingouri sau buzunarele unei precupețe jefuite în tramvai”.<sup>10</sup> Sigur, nu putem să nu observăm că lucrarea, cu tot umorul său amar, este dominată de acel spirit parțial naiv, parțial «zădărnicișt» - să-l numim, care domină amintirile intelectualității interbelice supra-

viețuitoare după 1989, cât și ale intelectualității post-decembriste, care dorește să se situeze în siajul acesteia. La doar patru ani de la *anno horribilis* al României, 1940, amintirile selectate spre citare par străbătute de fiorul unui oare-ce-va-fi-când-ne-vor-elibera-«Aliații»? extrem de buf, dacă nu burlesc. Aurel Sergiu Marinescu publică în 2001 la Editura Vremea o lucrare documentată: *Armata Roșie în România. Jafuri, violuri, crime, tâlhării, confiscări, rechiziții, sechestrări de persoane*, al cărui nume pare a spune totul. „Odată ce armata rusă ajunge pe un teritoriu străin, ea cu greu îl părăsește. Am avut nefericita ocazie să cunoaștem aceasta, să-i cunoaștem comportarea, deoarece, în ultimele două secole și jumătate, sub diferite pretexte, a invadat de 12 ori România.”<sup>11</sup> În 1944 se pregătea de a douăsprezecea invazie. Nimic nou. Ba chiar refugiații din 1940 încă erau pe tot cuprinsul țării, ori se pregăteau să se refugieze din nou.

În aceeași carte, autorul redă între alte zeci de documente, Ordinul nr.1 din 14 octombrie 1944 al comandamentului militar al orașului și plasei Corabia: „Azi, data de mai sus, sosind în localitate am început exercitarea funcțiunii. Aduc la cunoștință generală că toate drepturile cetățenilor români, întreprinderilor și societăților particulare, de asemenea și tot avutul lor mobil și imobil este sub paza autorităților militare sovietice. (...) 1.Populația locală va preda în termen de 48 de ore, toate armele de foc, armele albe, munițiile, echipament și alte obiecte militare.”<sup>12</sup> Așadar autoritățile Statului nu puteau invoca necunoașterea a ceea ce avea să aducă ziua de mâine. Oare credea toată lumea apelul către țară al sovieticilor citat de Deletant din *Culegerea de documente...* a lui Scurtu: „În aceste momente hotărâtoare pentru existența poporului român, guvernul sovietic, de comun acord cu guvernele Marii Britanii și Statelor Unite, afirmă în fața lumii că nu înțeleg să distrugă Statul Român, să anexeze teritorii dincoace de frontierele din 1941 și nici să modifice regimul social existent al țării.”<sup>13</sup>

<sup>9</sup> *Passim*

<sup>10</sup> Stelian Tănase, *op.cit.*, p. 476.

<sup>11</sup> Aurel-Sergiu Marinescu, *Armata Roșie în România. Jafuri, violuri, crime, tâlhării, confiscări, rechiziții, sechestrări de persoane*, București, Editura Vremea, 2001, p. 6.

<sup>12</sup> Aurel-Sergiu Marinescu, *op.cit.*, p. 480.

<sup>13</sup> Dennis Deletant, *Activități britanice clandestine în România în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, București, Humanitas, 2019, p. 55 *apud* Ioan Scurtu, *Culegere de documente și materiale privind istoria Românilor*, București, Editura Universitară, 1978, p. 219-220.

**D**ennis Deletant, permanent citat când vine vorba de legitimarea unui punct de vedere istoric românesc, ca girant extern, dar și datorită legăturilor dascălilor săi cu lumea spionajului britanic, afirmă și domnia sa într-o lucrare temeinică apărută în 2019 că „Marea Britanie și România nu au fost niciodată în stare să se privească direct una pe cealaltă până în decembrie 1989. Până la aceasta dată, din punctul de vedere al britanicilor, România a fost parte a ceva mai larg - politicile franceze în sud-estul Europei, dominația germană a regiunii la sfârșitul anilor '30 și pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial, apoi hegemonia postbelică a Uniunii Sovietice.”<sup>14</sup> De unde atunci persistența ideii că englezii, interesați cel mult de stoparea accesului naziștilor la petrolul românesc, sau americanii, care numai ce bombardaseră Capitala, aveau să smulgă România din sfera sovieticilor?

**I**n 2005, Regele Mihai îi dă doamnei Vijulie Tănase un interviu pe parcursul căruia relatează că ulterior arestării lui Antonescu, Pătrășcanu și Bodnăraș/Bodnarenko au intrat în audiență la domnia sa, „Pătrășcanu când a intrat pe ușă a venit direct la mine și s-a uitat în ochii mei, a zis «Ce-ați făcut? Ne-ați nenorocit!» Textual. Noi am rămas toți cu gura căscată. Cum adică ne-am nenorocit când el făcea parte din toată chestia asta?”<sup>15</sup> Nedumerirea regală de atunci și de acum ar merita o lămurire. Era doar indignarea comuniștilor care își doreau ca Armata Roșie să intre ca „eliberatoare”/cuceritoare? Era o indignare de impostură și de față a unui pretins patriot, așa cum se clama Pătrășcanu? Sau era vorba despre ceea ce Dennis Deletant lansa ca o pistă de cercetare, dacă nu cumva cei doi erau agenți dubli ai lui Antonescu la ruși și viceversa.<sup>16</sup> Citând un raport al lui Ivo Porter despre Abdicare, Deletant menționează că Regele

„la întoarcerea în București, la primele ore ale dimineții următoare, a observat că palatul era înconjurat de trupe din divizia Tudor Vladimirescu și că erau foarte mulți polițiști în civil la vedere.”<sup>17</sup> Ar fi un subiect de cercetare dacă regele a văzut desfășurarea de forțe de pe străzile orașului și ce anume l-a împins totuși să intre în București, să revină la Cotroceni.

**A**rthur Gould Lee menționează în 1998 la noi, dar încă din 1950 în engleză, atât șovăielile partidelor politice, a ceea ce în tradiția istorică românească se numește „opoziția la regimul Antonescu”, și mai ales „aventuroasa scenă a arestării Mareșalului și a suitei sub ochii reprezentanților Reichului”<sup>18</sup>, dar nu iese din boema viziune a fatalității războiului și a inevitabilei ocupații. Altfel, despre *night life*-ul bucureștean la cumpăna dintre regimuri, un alt album remarcabil este și *Când Tănase Era Rege* a lui George Mihalache,<sup>19</sup> doar autorul nostru a promis că va continua *Zvonurile...* și cu personaje precum Maria Tănase.

**O** remarcabilă frescă a Bucureștiului din primăvara lui 1948, în aceeași perspectivă de la nivelul străzii, oferă și memoriile lui Eugen Bucheru, fost învățător și militar pe frontul de Est. Revenit din prizonierat remarcă: „Acum privirile oamenilor căutau pieziș, parcă te pândeau. (...) Atitudinii spontane îi luaseră locul reținerea de la tot ce putea să însemne raporturi aprobate între oameni, tendința de a spune lucrurilor pe nume și, mai ales impulsul nestăvilnit spre vulgaritate și violență.”<sup>20</sup> „În vreme ce majoritatea oamenilor era preocupată de ideea distrugerii semenilor săi, Armata Roșie *dezrobitoare* scormonea teritoriul românesc întocmai ca pe un sat fără câini și cu oameni aflați sub narcoză, ca să descopere ce se mai putea jefui dintr-o țară care se dovedise o pradă atât de ușoară.”<sup>21</sup>

<sup>14</sup> Dennis Deletant, *Activități britanice clandestine în România în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, București, Humanitas, 2019, p. 31.

<sup>15</sup> Abdicarea Regelui Mihai, Part 1 | Elena Vijulie Tănase, <https://www.youtube.com/watch?v=hnSt7C6B-8M>, consultat la 25.11.2023.

<sup>16</sup> Dennis Deletant, *op. cit.*, *passim*

<sup>17</sup> Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 236.

<sup>18</sup> Arthur Gould Lee, *Coroana contra seceră și ciocanul. Povestea regelui Mihai*, București, Humanitas, 1998, p. 115-117 (apărută în engleză încă din 1950).

<sup>19</sup> George Mihalache, *Când Tănase era rege*, București, Editura Brem, 2003; consultat la Mihalache, *George Cand Tanase Era Rege : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive* în 03.04.2023.

<sup>20</sup> Eugen Bucheru, *Istoriile nescrise, infamii neprescise. Amintiri despre război, captivitatea în URSS și viața în Comunism*, București, Humanitas, 2019, p. 345.

<sup>21</sup> Eugen Bucheru, *op. cit.*, p. 349.

